

FREDNINGSVÆRDI ER

ELEFANTAPOTEKET

HOLBÆK KOMMUNE

Besigtigelsesdato:
Besigtiget af:
Journalnummer:

13.04.2012
Mia Kroer Ræbild
2012-7.82.07/316-0001

Kommune:
Adresse:

Holbæk Kommune
Ahlgade 32, Bysøstræde 1 og
Bagstræde 1

Betegnelse:
Fredningsår:
Omfang:

Elefantapoteket
1986
Forhus mod Ahlgade (ca. 1600, ombygget 1847, udvidet mod gården 1889), toetages sidefløj mod Bysøstræde (1700-tallet, ombygget 1857), enetages bygning i forlængelse heraf, toetages sidefløj mod øst (1889) samt ishuset på hjørnet af Bysøstræde og Bagstræde (1867).

— BYGNINGSBESKRIVELSE

Elefantapoteket ligger på hjørnet af Bysøstræde og Ahlgade, der er Holbæks hovedgade. Elefantapoteket består af en række sammenbyggede bygninger omkring et langstrakt gårdrum, der i det følgende vil blive beskrevet som forhus, østre sidehus, vestre sidehus med garagebygning samt ishuset på hjørnet af Bysøstræde og Bagstræde.

Forhuset er en toetages, grundmuret bygning med afvalmet, lavt skifertag. Facaden og gavlene fremtræder med en mørkegrå, refendfuget sokkel og lysegrå, pudsede mure med hvide dekorationer. Vinduerne er hvide og fremhæves af en profileret indramning. De øverst er ældre et- og torammede korspostvinduer, mens stueetagens er ældre, let buede støbejernsvinduer med spinkelt sprosseværk og brystning med støbejernsudsmykning. Centreret på facaden fører en nyere, halvcirkulær granittrappe op til en nyere butiksdør med glastruder og faste sidepartier samt et overvindue med blyndfattede, farvede ruder med elefantmotiv. I østgavlen sidder ligeledes en nyere butiksdør.

Forhusets bagside er skjult bag en senere udvidelse, der ligesom det toetages, østre sidehus fremtræder med sort sokkel og murede facader i gule sten med bånd og dekorationer i røde sten. Begge tage har ensidig taghældning og er beklædt med tagpap. Vinduerne er mestendels høje, mørkegrønne, småsprosede korspostvinduer, men der er også et par nyere etrudedede termovinduer. Dørene er nyere glatte, trædøre med smalle overvinduer. I gavlen mod syd fører en nyere spindeltrappe op til en staldør på første sal.

Facaden mod Ahlgade

Apotekets forhus ligger på hjørnet af Ahlgade og Bysøstræde.

Forhuset, udvidelsen af dette samt østre sidehus har en sammenhængende grundplan. Forhusets stueetage er indrettet til apotekerbutik med et nyere trapperum med tilhørende elevator i gavlen mod øst. Udvidelsen mod gården og østre sidehus rummer baglokaler og kontorer til apoteket. Overfladerne fremtræder nyere med linoleumsgulve, pudsede vægge samt indpakkede bjælker og gipspladelofter herimellem. Enkelte ældre detaljer er bevaret, herunder en fyldingsdør med glasrude og sandslebne dekorationer. Mod gården fører et ovalt trapperum med ældre pompejanske dekorationer, nicher, stukkatur og en svungen trappe op til første sal, der er indrettet til lægekonsultation. Første sal er overvejende præget af nyere overflader med linoleumsgulve, pudsede vægge og nedhængte akustikpladelofter, dog er der enkelte steder bevaret tofløjede fyldingsdøre, brystningspaneler, stukkatur samt ældre indbyggede snedkerskabe. Kælderen fremtræder med støbte gulve, teglstensgulve og pudsede vægge, hvori der enkelte steder er synlige overkalkede kampesten samt fyldingsdøre med gerichter, pudsede lofter og synlige ældre trækonstruktioner.

Vestre sidehus er en toetages bygning, der udgøres dels af overpudset bindingsværk, dels af grundmur. Heltaget er belagt med eternitplader og i rygningen ses nyere skorstenspiber i gule sten. Søklen udgøres delvist af ubehandlede og sortmalede granitkvadre og murværket er kalket rødt ligesom gesimsen. De ældre, etrammede vinduer og korspostvinduerne er malet mørkegrønne. Ud mod strædet er en portåbning, hvori der øverst er bevaret en ældre porthammer. Nyere trin inde i portrummet fører op til en mørkegrøn revleport med fyldinger mod gaden. Portrummet er beklædt med smalle træpaneler på væggene, hvori der sidder en nyere glat, hvid dør. Der er plader på loftet og nyere gule teglklinker på gulvet. Mod gården er der ligeledes en ældre porthammer, men denne har inskription. På gårdsiden sidder et par ældre fyldingsdøre samt nyere glatte trædøre med smalt overvindue. Vinduerne er lig dem mod gaden, dog sidder der mod gården også et par nyere etrudedede termovinduer.

Sidehusets stueetage er nord for porten indrettet som baglokale for apoteket, mens den syd for porten er indrettet til lægekonsultation. Stueetagen bærer ligesom det øvrige præg af nyere overflader. Nord for porten er sidehusets førstesal sammenhængende med forhuset, mens den syd for porten er en selvstændig lejlighed. Lejligheden fremtræder med en blanding af nyere og ældre overflader, og der er tæpper eller vinyl på gulvene, høje fodpaneler, indramninger omkring vinduerne, brystningspaneler under vinduerne, glatte døre, fyldingsdøre, pudsede vægge og lofter samt nedhængte gipspladelofter.

Forhusets gavnl er helt lukket mod Bysøstræde.

Vestre sidehus med kampestensokkel og en synlig overgangsfod, der stammer fra en ældre bindingsværkskonstruktion.

Garagebygningen er en enetages, grundmuret bygning med rødt, teglhængt heltag med et ældre tagvindue mod øst. Soklen er sort, murværket og gesimsen er rødkalket, mens port og vinduer er mørkegrønne. Porten udgøres af en tofløjet revleport. Vinduerne udgøres af etrammede vinduer mod gaden, og i gavlen af et korspostvindue samt et lille støbejernsvindue. Imellem garagebygningen og ishuset er en høj, rødkalket mur med sort sokkel.

Ishuset er en lille vinduesløs bindingsværksbygning i halvanden etage. Ishuset står på en sort sokkel, har sortopstolpet tømmer og rødkalkede tavler samt et heltag, der er afvalmet mod syd. Mod øst er taget forlænget, således at der opstår et halvtag, som er båret af fire søjler. Under halvtaget er en nyere, mørkegrøn revledør. Indvendigt udgøres ishuset af ét stort rum med støbt gulv, hvidkalkede vægge og træbeklædte, skrå loftflader med synlige hanebånd.

— BYGNINGSHISTORIE

Elefantapoteket i Holbæk, der blev oprettet i 1705, er et af Danmarks ældste eksisterende apoteker. Apotekets nuværende placering fik det i 1720, hvor urtekræmmer Lorentz Linde fik bevilling til at drive apotek, vinhandel og gæstgiveri i byen, som han indrettede i en ældre vinkelbygget bindingsværksgård i to stokværk over en kælder af kampesten.

I 1804 gennemgik apoteket en større ombygning, og i 1847 lod apoteker Svend C.W. Ipsen nye facader udføre, herunder grundmuring af forhus og gavle samt udsmykning med reliefagtige dekorationer, herunder elefanterne på hver side af hoveddøren og støbejernsvinduerne i stueetagen. I slutningen af 1800-tallet faldt apotekets bevilling om at holde værtshus, logere rejsende og drive vinhandel bort. I 1889 blev forhuset udvidet mod gårdsiden og i tilknytning hertil opførtes østfløjen. Hele bygningskomplekset havde oprindeligt tegltag.

I 1935 fik apoteker Nicolai K.K. Petersen bevillingen til at drive Elefantapoteket, og i hans tid undergik inventaret en modernisering, ligesom den udvendige trappe blev lavet om, og glasmosaikken over apotekets indgangsdør blev sat i stand. Både i 1975-76 og i 2005 gennemgik apoteket en modernisering.

Ishuset blev opført i perioden mellem 1857-67. Her opbevarede man blokke af råis, som blev hentet enten i bysøen tæt ved eller på fjorden i strenge vintre. Bygningen indeholdt oprindeligt en beholder, hvor isen blev anbragt, mens mellemrummet mellem beholderen og husets ydervægge var fyldt op med isoleringsmateriale: avner, hakkelse, tang eller tørv. Isen kunne her holde sig hele året igennem. På apoteket anvendte man isen til produktion af lægemidler, ligesom

Vestre sidehus med portåbning mod Bysøstræde.

Garagebygningen og ishuset er forbundet ved en høj mur.

Her ses Elefantapotekets lange udstrækning langs Bysøstræde.

man i ishuset opbevarede medicin og medikamenter, som krævede kølig opbevaring. I 1978 blev ishuset restaureret af Holbæk Kommune, og ejendomsretten blev overladt til museet. I dag anvendes ishuset til genstandsmagasin. I 2007 blev ishuset påkørt og derefter blev tag og afløb retableret.

Apotekerhaven, der ligger sydøst for elefantapoteket, blev tidligere anvendt som nyttehøve og indeholdt planter, som indgik i apotekets produktion af medicin. I midten af 1800-tallet begyndte apotekerfamilien at anvende haven til rekreative formål og haven fik således en mere landskabelig og romantisk karakter, ikke mindst ved at man opførte en tepavillon af fyrrebindingsværk med murede vægge og zinktag. Lægeplanter blev erstattet af prydblommer og frugttræer, og der blev anlagt stier, drivhus og græsplæne. I 1895 solgte apoteker Ipsen haven til Holbæk Kommune, som i 1910 udstykkede en del af haven til bebyggelse. I 1937 blev apotekerhaven omdannet til offentlig park, og pavillonen blev flyttet til Sct. Elisabeth Hospital. I 2000 blev tepavillonen genopført på sin oprindelige plads i Apotekerhaven.

KILDER

Vestsjællandsgennemgangen, Planstyrelsen 1991 ved konsulent Hanne Raabyemagle
Historiske plancher i Elefantapotekets kælder.
www.holbmus.dk

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Elefantapotekets miljømæssige værdi knytter sig til bebyggelsens samlede fremtræden som en stor købmandsgård med en traditionel bebyggelsesstruktur. Hertil kommer forhusets prominente placering ud mod hovedgaden og vestlængens definerende Bysøstræde, der er ét af byens mange karakteristiske stræder. Hertil kommer ishuset, der ud over at markere hjørnet mellem de smalle stræder, viser apotekerkompleksets mangfoldighed af bygningstyper. Endelig kommer apotekerhaven, der på trods af dens ændrede karakter til en rekreativ park, i høj grad er med til at understrege det samlede, historiske kulturmiljø.

For enden af den lange og smalle gård ses forhusets senere udvidelse i grundmur.

KULTURHISTORISK VÆRDI

Elefantapotekets kulturhistoriske værdi knytter sig i det ydre til forhusets elegante facade, hvor støbejernsvinduerne med det spinkle sprosseværk og brystningernes støbejernsudsmykning vidner om 1800-tallets fascination af det ”nye” materiales store formgivningsmæssige muligheder, som det bedre borgerskab i

arkitekturen kunne bruge til at manifestere sin magt med. Hertil kommer det synlige fragment af en overgangsfod, der er fremdraget i sidehusets facade mod Bysøstræde, og som stammer fra omkring 1600, og hermed bevidner at den nuværende apotekergård er en omdannelse og udvidelse af en ældre bindingsværksgård i to stokværk. Dette understreges tillige ved portens bevarede porthammere, hvoraf inskription beretter om, hvem der har beboet og ombygget bygningerne siden 1705.

Endvidere er der kulturhistorisk værdi ved apotekergårdens størrelse, der vidner om, at apoteket indtil slutningen af 1800-tallet var en driftig og alsidig forretning med både apotekerudsalg og medicinproduktion samt værtshus, vinhandel og indlogering, hvilket de mange længer bevidner, idet disse mange forskelligartede funktioner var pladskrævende.

Ishusets kulturhistoriske værdi knytter sig til fortællingen om de førindustrielle metoder til kølig af fødevarer og medicin, samt til bygningens traditionelle og romantiske formsprog med bindingsværk og overdækningens træværk med udskæringer.

I det indre knytter den kulturhistoriske værdi sig til forhusets unikke trapperum med pompejanske bemalinger, der fortæller om 1800-tallets sværmeri for historisk prægede udsmykninger. Dette er ligeledes tilfældet i salen i vestre sidehus, der er udsmykket med malede dekorationer af senklassicistisk karakter, herunder de bemalede pilastre og medaljoner med forskellige græske hoveder i profil. I midten af 1800-tallet prægede tidens historicistiske ånd i særdeleshed interiørerne, der blev udsmykket med forskelligartede stilarter alt efter, hvilken stemning de skulle vække hos beskueren. Som et kuriosum hertil skal det nævnes, at den tidligere apoteker Ibsen og hans kones portrætter tillige er afbilledet på to af medaljonerne blandt de græske guder. Hertil kommer at kælderens vægge af kampesten samt den synlige tømmerkonstruktion indikerer, at en ældre vinkelbygget gård indgår i den nuværende apotekergård.

Endelig er der kulturhistorisk værdi i de øvrige rums bevarede ældre bygningsdetaljer, herunder ildsted, høje fodpaneler, brystningspaneler, fyldingsdøre, gerichter, indramninger omkring vinduerne, indbyggede snedkerskabe og stuk, der er med til at understrege bygningens alder.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi ved Elefantapoteket knytter sig i det ydre til bygningernes samlede fremtræden som et stort volumen, der omslutter det langstrakte gårdrum. Hertil kommer forhusets facade ud mod hovedgaden, der med sin symmetriske og detaljerige

fremtræden giver forhuset en lettere overdådig karakter. Den mørke refendfugede sokkel kontrasteres af den lysere øvre del med en nærmest reliefagtig dekoration, hvor især stueetagens høje og spinkle støbejernsvinduer med brystningsdekoration træder frem.

Forhuset har en overordnet lagdelt og horisontal orientering som sokkel, gesimsbånd og tagværk tildeler bygningen. De mange udsmykninger får facaden til at fremstå åben og med et levende udtryk, der står i stor kontrast til de lukkede gavle og gårdsiden med murværksdetaljer. Den grundmurede gårdside præges ligeledes af forholdsvis store åbninger, mens vestre sidebygning har en mere lukket karakter med mindre vinduer i en takt med forholdsvis stor afstand, således at de rødkalkede murflader dominerer. Det meget lange sidehus opdeles dels ved portåbningen, dels ved knækket ud mod strædet, der gør at sidehuset opleves som to bygninger.

Garagebygningens arkitektoniske værdi tilskrives det enkle bygningsvolumen, der med sin form og materialeanvendelse repeterer sidelængen og dermed indskrives sig i rækken af bygninger langs strædet.

Ishusets arkitektoniske værdi tilskrives ligesom sidelængen og garagebygningen det traditionelle og enkle materialevalg. Hertil kommer ishusets solitære form, der understreges af det funktionelt betingede udhæng, hvis konstruktion har udskæringsarbejder, som falder godt i tråd med det øvrige bindingsværk.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

I Elefantapotekets ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til det samlede bygningskompleks med forhus, sidebygninger, garagebygning og ishus, der sammen med gården vidner om en stor apotekergård med et klassisk bebyggelsesmønster.

I forhusets ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til den symmetriske facade med alle detaljer, herunder den refendfugede sokkel, de reliefagtige dekorationer med elefanter omkring indgangsdøren, de ældre traditionelle vinduer og støbejernsvinduerne med støbejernsudsmykkede brystninger samt de ubrudte, afvalmede tagflader.

I forhusets indre knytter de bærende fredningsværdier sig til trapperummet med alle detaljer, herunder den pompejanske bemaling, til salen med senklassicistiske dekorationer, herunder pilastre og stukkatur samt til de bevarede ældre bygningslementer i form af ildsted, fyldingsdøre, brystningspaneler, stukkatur samt ældre indbyggede snedkerskabe. Hertil kommer den kampestenssatte kælder med synlige trækonstruktioner.

I østre sidehus knytter de bærende fredningsværdier sig i det ydre til facaderne med alle detaljer, herunder murværksdetaljer, til de ældre og høje vinduer samt til de ubrudte, ensidige tage.

I vestre sidehus knytter de bærende fredningsværdier sig i det ydre til det langstrakte volumen med fast vinduestakt, gesims, ubrudt heltag og skorstenspiber i rygningen. Hertil kommer portrummet med en ældre portfløj og porthammere samt til de ældre vinduer og døre.

I garagebygningen knytter de bærende fredningsværdier sig i det ydre til det lave volumen med teglhængt, ubrudt heltag samt til de ældre vinduer og portfløje.

I ishuset knytter de bærende fredningsværdier sig i det ydre til det fritliggende lille, men høje bindingsværkshus med afvalmet, ubrudt heltag samt til halvtaget med trækonstruktionens udskæringer.

For samtlige bygninger knytter de bærende fredningsværdier sig til deres traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Det anbefales, at forhusets yderdøre i facade og gavl mod hovedgaden på sigt erstattes af mere traditionelle typer yderdøre. I det indre anbefales det kraftigt, at forhusets trappeopgang med pompejanske bemalinger samt gulvklinker snarest restaureres og dermed sikres for eftertiden.

Det anbefales, at sidehusenes nyere døre og etrudedede termovinduer udskiftes med nogle for bygningen mere traditionelle typer fyldingsdøre og –vinduer. Tillige anbefales det, at sidehusets ståldør og ståltrappe på sigt erstattes med en for bygningen mere traditionel type dør og trappe, der i højere grad underordner sig den øvrige arkitektur. Endvidere anbefales det, at de meget skæmmende føringskanaler og ventilationsaggregater på facaden mod gården snarest fjernes.

Det anbefales at vestre sidehus på sigt får reableret sit oprindelige røde tegltag, da dette vil styrke bygningsanlæggets samlede fremtræden.

Det anbefales endvidere, at de plader som ishuset på besigtigelsestidspunktet havde fået opsat som beskyttelse mod arbejdskørslen til naboen tages ned, indtil der kommer gang i byggeriet igen.